

НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ НАДПИСИТЕ ОТ МОГИЛНИЯ НЕКРОПОЛ ПРИ ДУВАНЛИИ И ТЕХНИЯ СОЦИОКУЛТУРЕН КОНТЕКСТ¹

Мирена Славова

Анотация: В статията е направен опит да се възстанови социокултурният контекст на четири надписа върху различни артефакти, открити в могилния некропол при Дуванлии в Тракия (дн. в България) и датирани през V в. пр.н.е. Те са изписани с различни техники – едно погрешно възстановявано графито, надраскано на дъното на чернофирнисова паничка с ранноатическа азбука ПППОМАХС, дипинтите КОΑΣ и КОМОС върху червенофигурна хидрия и тракийският антропоним ΔΑΔΑΛΕΜΕ, гравирани върху четири сребърни съда. Авторът обръща внимание на интерпретацията на отделните надписи и по-специално на възможността антропонимът ΔΑΔΑΛΕΜΕ да бъде поставен в серия с познати тракийски имена, както и с новопубликуваните от храма на Аполон в Месамбрия – Зони, датиран през VI в. пр.н.е. От друга страна се третира въпросът за контактната зона на траки и гърци в Тракия и на о. Самотраки, чиято специфика намира отражение в разглежданите писмовни практики.

Ключови думи: *могилен некропол при Дуванлии (Тракия), атически червенофигурни съдове, ранно предевклидово писане ПППОМАХС, тракийските думи КОΑΣ и ΔΑΔΑΛΕΜΕ, Великите самотракийски богове.*

Освен артефакти с висока художествена стойност могилният некропол край с. Дуванлии, Пловдивско, предоставя и няколко кратки надписа върху тях с гръцки букви, които са обект на настоящата статия. Причината да се обърне към тези текстове отчасти се корени в личното ми усещане, че те някак незаслужено

избледняват в научната ни памет (но също и в конкретния смисъл на думата, що се отнася до дипинтите²), а от друга страна – че доколкото

¹ В първоначален вариант текстът бе представен като доклад на конференцията в чест на Вацлав Добруски (18 – 19 ноември 2016 г., София), организирана от НАИМ и катедра „Класическа филология“ на Софийския университет, а в съкратен вид бе отпечатан на английски език в *Kadmos*, 56 (2017), 1/2, 119 – 138.

² Избледняват не само буквите, но и изрисуваните с бели точки сладкиши на масата, приготвена за угощение на Диоскурите, и върху подноса на слугинята от сцената на *Теоксения* на раменете на червенофигурната хидрия от Башова могила. Те могат да се видят в публикацията на Б. Филов, Ив. Велков, В. Миков, *Надгробни могили при Дуванлии в Пловдивско*, София 1934, обр. 95 и в книгата на ван Хорн, който по ирония на съдбата привежда въпросната хидрия и масата, отрупана с лакомства за очакваните божествени гости, тъкмо като илюстрация за два сладкиша, приготвени на

са предмет на интерес, те са подложени или на хиперинтерпретация (обикновено от български автори³), или на неразбиране (повече от чуждестранни колеги). Например изходната публикация за надписите върху споменатата в бел. 2 хидрия за повечето чуждоезикови автори е рисунката в книгата на ван Хорн, която третира проблематиката на съдовете, използвани в обредите на празника *Антестерии*, и коментира изображенията, и то само като илюстрация за ритуалната храна, консумирана на въпросния празник, но не и надписите на Дуванлийската хидрия. От неправилното четене на буквите от неговата рисунка неточностите се пренасят в корпуса на Имервар (CAVI 6826), а оттам – в електронния сайт на *Изследователския център по класическо изкуство* към Оксфордския университет (CARC 215726), както и в този за *Надписи върху атически съдове* (AVI 6826).⁴

Един от най-забравените надписи е графитото ΠΠΟΜΑΧΣ върху дъното на чернофирнисова паничка (**Обр. 1**), открита заедно с други анепиграфни съдове в граден гроб от първата половина на V в. пр.н.е. в Кукова могила.⁵ Филов неправилно го поправя, като прибавя един

религиозни празници – ὄμφαλος и φύστί (G. VAN HOORN. *Choes and Anthesteria*, Leiden 1951, 42 – 43 и фиг. 241).

³ Изключения не липсват, срв. М. Лазаров, *Древногръцката рисувана керамика от България*, Варна 2003, 122 – 125 или *Електронната библиотека за тракийско изкуство* на Института за изследване на изкуствата – БАН, където червенофигурната хидрия от Башова могила е представена под № 298.

⁴ Основополагащо научно поле за CARC е изучаването и дигитализирането на архива на Дж. Бийзли, в който Дуванлийската хидрия фигурира, но без споменаване на надписите (J. D. Beazley, *Attic Red-Figure Vase-Painters*, 2nd edition, Oxford 1963, 1187.36; 1686), докато AVI е разширен уеб-базиран вариант на корпуса на Имервар (CAVI), поддържан от Р. Вахтер.

⁵ Повече за атическите чернофирнисови съдове в Тракия вж. у А. Божкова, *Атическа чернофирнисова керамика в Тракия (V – III в. пр.н.е.)*, *Археология*, XXXI (1989), 2, 1 – 2.

омикрон в края преди сигмата, защото възприема гръцкия антропоним като име, завършващо на -ος, Ἰπλόμαχος вместо правилното Ἰπλόμαξ (**Обр. 2**). Името наистина е хапакс в гръкоезичната антропонимия, както се случва с немалко антропоними, засвидетелствани в графити и дипинти, а е изписано и на староатическа азбука, където за графемата Ξ стои <ΧΣ>, нещо, което е убягнало на Филов. Кой е атинянинът Хипомакс и какво прави в Дуванлии? Както е известно, археологическите проучвания все още не ни дават ясни индикации за селище от класическата и/или архаичната епоха на това място.⁶ Атическата керамика – и чернофирнисовата, и луксозната, открита в гробовете на Дуванлийските могили, – ясно свидетелства за интензивни търговски контакти. От своя страна импортната керамика, намерена при сондажи в двете по-късни селища близо до Кукова могила, макар и от кр. на V – нач. на IV в. пр.н.е., очевидно свидетелства, че общуването между траки и гърци е с дългогодишна непрекъсната традиция. Античните автори от друга страна – и преди всичко Тукидид – също ясно свидетелстват за засилените връзки, този път политически, между Атина и Одриското царство в лицето на Ситалк, особено в началото на Пелопонеската война.⁷ Можем да гадаем какъв е бил социалният статус на Хипомакс – той може да пише, името му е гръцко par excellence, с първа съставка, а и с цялостна семантика, свързана с традиционни аристократични ценности – кон и битка, той е по-скоро свободен, отколкото роб. Останалото са догадки – той би могъл да е

⁶ К. Кисьов, *Тракийската култура в региона на Пловдив и течението на р. Стряма през втората половина на I хил. пр.Хр.*, София 2004, 42 – 43; Ж. Узунув, *Селищни модели в Горнотракийската низина през VI – I в. пр.Хр. (Северните части на Западна Горнотракийска низина, Карловска и Казанлъшка котловини)*. Дисертация за присъждане на образователна и научна степен доктор. Департамент „Археология“, НБУ, София 2011, 54 – 55. http://eprints.nbu.bg/1547/1/Zhivko_Uzunov_PhD_Selishtni_modeli_v_Gornotrakiiskata_nizina.pdf (посетен на 15.02.2017).

⁷ Th. 2. 29. 4 – 9.

в родствени връзки чрез брак със семейството на покойника, негов гост или приятел и тъкмо като такъв да е присъствал на погребалния ритуал. Надписана импровизирано, тази паничка е била положена сред гробничния инвентар, за да послужи в отвъдния живот на покойника, или е била използвана за някаква ритуална практика, с която е почетена неговата памет. Независимо от хипотетичния характер на казаното, едно е очевидно – в първата половина на V в. пр.н.е. един простосмъртен образован атинянин е бил в тракийския свят, участвал е в погребален ритуал и е държал да остави следа за това.

Интересен проблем поставя надписът ΔΑΔΑΛΕΜΕ, гравирани върху четири красиви сребърни съда, гръцка изработка, три от които с позлата, намерени в цистов гроб от втората половина на V в. пр.н.е. в Башова могила – фиала (Обр. 3), киликс (Обр. 4), ритон (Обр. 5) и каничка (Обр. 6). Заради специфичната си форма това име не се е вписвало досега в каквато и да е серия от подобни тракийски антропоними.

Епиграфските находки от Месамбрия – Зони отпреди почти 30 години обаче предлагат възможност името да бъде поставено в контекста на тракийските надписи от северноегейското крайбрежие и в серия от сходни имена. Става дума за графити върху чернофирнисови съдове, които представляват посветителни надписи на Аполон от VI в. пр.н.е. Два от тях предлагат подходящ сравнителен материал. Първият носи ретрограден надпис № 5 (Обр. 7), чието разчитане Кл. Брикс предложи преди 12 години пред Френската академия за надписи и изящна словесност, а впоследствие включи в пълното издание на находките и надписите от Месамбрия – Зони.⁸ В това графито името на посветителя е

идентифицирано като ΠΛΑΙΕ и е съотнесено с гръцкия антропоним Φιλαῖος. Както се вижда, в тракийското име няма аспирована съгласна, а окончанието вместо {ος} е {ε}.⁹ Още по-интригуващ е гръцкият надпис-графито № 290 (Обр. 8), където името на посветителя е ΑΠΟΛΟΔΟΡΕ вместо очакваното ΑΠΟΛ(Λ)ΟΔΟΡΟΣ. Към тези две имена пълното издание на надписите от Месамбрия – Зони добави още шест антропонима, изгласяващи на Ε: № 15 – Πλαυε, № 19 – Ολβε, № 32 – Νεοκλε, № 51 – [- - -]ve, № 181 – [- - -]ie, № 258 – [- - -]ve.

Към тези, да ги наречем, Ε-имена може да се добави и първата лексема от енигматичния Езеровски надпис, която гласи ΡΟΛΙΣΤΕΝΕ (Обр. 9). В така получената серия от девет имена застава като десети елемент ΔΑΔΑΛΕΜΕ.

Две са предизвикателствата от конституирането на подобна серия гръцки и тракийски собствени имена.

Първо, това е морфо-фонетичният анализ на самото явление. Според Брикс става дума за именителен падеж с изпадане на красловната сигма и преминаването на /o/ в средна централна гласна /ə/, изписвана с <Ε>.¹⁰ В друга по-късна публикация, посветена специално на този проблем, той привежда редица примери за субституирането на <Ο> от <Ε> в старогръцки надписи, включвайки епиграфски засвидетелствани имена освен от Зони още от Тасос, Солун и Тесалия,¹¹ като смята, че става дума за ареално явление. Между другото, Брикс прави паралел и със съ-

Хр. Παρλαλάου, Σ. Ηλιοπούλου, Κ. Καλούδη, Μ. Γαλλάνη-Κρίκου, Αντ. Ζουρντζή, Π. Τσέλεκας, Ρ. Βεροπούλου, Δ. Νικολαΐδου, Αρχαία Ζώνη Ι. Το Ιερό του Απόλλωνα, Κομοτηνή 2015.

⁹ Срв. CL. BRIXNE, Zônè et Samothrace, 136 – 137.

¹⁰ CL. BRIXNE, Zônè et Samothrace, 134.

¹¹ CL. BRIXNE, Un phénomène aréal : La substitution de <Ε> à <Ο> en finale en Thrace, à Thasos et en Thessalie. – In: ΘΕΡΜΗ ΚΑΙ ΦΩΣ. LICHT UND WÄRME. Αφιερωματικός τόμος στη μνήμη του Α.-Φ. Χριστίδη. Επμέλεια: Μαρία Θεοδοροπούλου, Θεσσαλονίκη 2008, 215 – 223.

⁸ CL. BRIXNE, Zônè et Samothrace : leurs sur la langue thrace et nouveau chapitre de la grammaire comparée ? – In: Comptes rendus des séances de l'Académie des belles lettres et des inscriptions. 150e année, № 1, Paris 2006, 121 – 146, в която третира две имена, а седем години по-късно излезе на бял свят пълно издание на находките и надписите: Π. Τσατσοπούλου-Καλούδη, С1. BRIXNE,

временния френски език и с неговото е *muet*, застъпващо по същия начин латинско-гръцкия суфикс {us} ~ {os}.¹² Към тези паралели може да се добави един интересен факт, на който обръща внимание още Дж. Бонфанте, а именно, че в Аристофановата комедия *Птици* всички думи в пародиранияте реплики на трибалите завършват на гласна, а не на съгласна и в частност на сигма,¹³ за разлика от езика на останалите чужденци, осмивани в комедиите му.¹⁴ Ако приемем тази хипотеза, трябва да направим уточнение – изпадането на краесловната сигма и по-предното централно произношение на /o/ като /ə/ вероятно е хронологично и териториално ограничено явление, защото в елинистическата и римската епоха не са засвидетелствани подобни тракийски имена. Така може да се възстанови първоначален облик на двата антропонима ΡΟΛΙΣΤΕΝΕ и ΔΑΔΑΛΕΜΕ като *Ρολιστενος и *Δαδαλεμος. Любопитно е също така, че още Ив. Велков нарича покойника от Башова могила Дадалем, разбирайки тракийското име като Δαδαλεμος.

Възможно е и второ обяснение на явлениято, за което подсети колежата Н. Шаранков по време на дискусиата на конференцията в чест на Вацлав Добруски – да видим в разглежданите тракийски и гръцки имена не именителен, а звателен падеж с окончание {e} в резултат на закономерния за имената по Второ склонение в този падеж отглас /o/ > /e/ – ΔΑΔΑΛΕΜΕ, ΡΟΛΙΣΤΕΝΕ, ΠΛΑΙΕ, ΑΠΟΛΟΔΟΡΕ.

¹² CL. BRUXNE. Un phénomène aréal, 221.

¹³ Ag. Av. 1615: ναβαισατρεῦ; 1628: σαυνάκα βακταρικροῦσα; 1678 – 1679: καλάνι κόραυνα καὶ μεγάλα βασιλιναῦ ὄρνιτο παραδίδομι. Тази особеност не е отразена в българския превод на Ал. Ничев, който превежда въпросните стихове съответно „На Байсатрев“, „Ти не дървей мен бие“ и „Красив момата и голям царцата то ходи птици“ (Аристофан. Комедии. Превод от старогръцки Ал. Ничев, София 1985, 420, 421, 423).

¹⁴ G. BONFANTE, A Note on the Samothracian Language, *Hesperia*, 24 (1955), 102 – 103, бел. 10.

Практиката да се използва звателен падеж действително е разпространена, особено в надгробните надписи на старогръцки език. В този случай поставящият надпис се обръща за последно сбогом към покойника, като звателният падеж на името на погребения най-често е придружен от *χαῖρε* и по-рядко е употребен самостоятелно.¹⁵ Звателен падеж се среща, макар и рядко, и при дипинтите върху атически вазы, където в такива случаи има своеобразен диалог с обръщение било към изобразените върху съда богове и/или човешки персонажи, било към този, за когото е предназначен съдът, както вероятно е при *καλός* надписите.¹⁶ Случаят с разглежданите имена е малко по-различен, тъй като някои от тях са всъщност надпис, обозначаващ принадлежност, която обикновено се изразява с родителен падеж, макар че е възможно да стои и именителен падеж, подобно на етикет, докато други изпълняват функцията на подлог в изречение и трябва да бъдат в именителен падеж. Затова в подкрепа на евентуалния звателен падеж в разглежданите случаи по-скоро може да бъде приведен аргументът за изместване на именителния падеж от звателния при собствени имена. Такава първоначална идентичност и взаимна заменяемост на двата падежа има още в индоевропейския праезик, а оттам явлениято се проследява убедително в санскрит, старогръцки, авестийски, латински.¹⁷ Такива случаи са засвидетелствани и в епиграфската практика на старогръцки – например имената с основа на *οj-*, тип *Σαλφώ, οῦς, ἦ*, нерядко се срещат изписани

¹⁵ Срв. например *Ἀελλίδωρε* и *Ἰσίδωρε Κράτητος* в два надгробни надписа от Аматус, Кипър (РНИ, s.v.).

¹⁶ В CAVI от общо 8173 надписа има едва десет, в които може да се настоява, че е налице звателен падеж – № 778, 779, 1396, 2719, 2959b, 3209, 3405, 3789, 3856, 7541.

¹⁷ TH. BENFAY, *Über die Entstehung des indogermanischen Vokativs*, Göttingen 1872, passim и особено 30 – 33 с пример от *Илиада*, Hom. II. 3.277 – 278. <https://archive.org/stream/ueberdieentstehung00benfuoft#page/n35/mode/2up> (посетена на 15.02.2017).

с йота под влияние на звателния падеж, срв. например *Ματρῶι* вм. *Ματρῶ* по аналогия с вокатива *Ματροῖ* в надпис от IV в. пр.н.е. от Месамбрия Понтика¹⁸ или *Λεοντῶι* от I в. от н.е. от Аполония Понтика,¹⁹ за да се ограничим само с гречитета от българските земи.

Любопитен факт е, че и в славянските, и особено в южнославянските езици (балканизъм?), това е много разпространено явление, на което обръща внимание още Миклошич, като подчертава, че в тях звателната форма се използва за означаване на граматическия подлог.²⁰ Примерите му са предимно от сръбски, но днес бихме могли да добавим съвременни звателни форми на български антропоници в такава функция, което показва колко трайно и характерно е явлението за прагматиката на индоевропейските езици: Васко, Тошко, Геле, Венци могат да бъдат както именителен, така и звателен падеж. Особено показателни са имена като Алеко и Христо. Те представляват заети в нашия език гръцки звателни форми на *Ἀλέκος* и *Χρίστος*, които от своя страна са синкопирани форми на имена като *Ἀλέξανδρος* и *Χριστοφόρος*.²¹ В случая с разглежданите имена обаче нито при тракийските *ΔΑΔΑΛΕΜΕ*, *ΡΟΛΙΣΤΕΝΕ*, *ΠΛΑΙΕ*, нито при гръцкото *ΑΠΟΛΟΔΟΡΕ* е налице синкопа или някакъв тип съкращаване, както обикновено очакваме при звателни форми, използвани за именителен падеж на двусъставни имена, а някои от тях са такива, което е единственият слаб пункт в тази „вокативна“ интерпретация.

За по-широк ареал и за типологично сходно явление от трета страна свидетелстват някои анатолийски езици. Например в ли-

¹⁸ IGBulg 330 bis.

¹⁹ IGBulg 402.

²⁰ FR. VON MIKLOSICH, *Vergleichende Syntax der Slavischen Sprachen*, Wien 1874, 370 (репринт Salzwasser Verlag, 2013).

²¹ М. СЛАВОВА. За произхода на името Христо, *Български език*, XLIII – XLIV (1993/1994), 1, 57 – 59.

кийски им. падеж на *-os имената е на -e, т.е. те загубват поствокалното си /s/, срв. *Pinike* = *Φοίνικος*,²² а в карийски *Οὐλιάδης* = *uliade*, *Λυσικλῆς* = *lysikla*.²³

Независимо кое обяснение за изгласяващите на <E> антропоници натежава, втората и според мен по-важна констатация е, че се натъкваме на езиково явление, общо за тракийския и за гръцкия език. Това доказва, че трако-гръцките контакти в този ареал и в този хронологически отрязък (VI – V в. пр.н.е.) се изразяват не само в търговски и политически взаимоотношения, но и в своеобразен езиков съюз,²⁴ в който двата езика показват типологично сходни характеристики. И могилният некропол от Дуванлии със своите текстове добавя важен штрих към тази картина.

Последният акцент на настоящите наблюдения е свързан с не по-малко забележителните дипинти *ΚΟΑΣ* и *ΚΟΜΟΣ* (**Обр. 10**) върху червенофигурната хидрия от същата Башова могила, самата тя прекрасен образец на атическото керамично производство и вазопис от втората половина на V в. пр.н.е., дело на Художника на Кадъм съгласно Бийзли.²⁵

Няколко думи за изображението върху раменете на хидрията, където е изрисувана *Теоксения* на Диоскурите (**Обр. 11**). Интерпретацията на женската фигура вътре в помещението с подготвения лектистерниум като Елена изглежда убедителна (**Обр. 12**). Че това са Диоскурите (**Обр. 13а и 13б**), свидетелстват звездите, които са присъщ иконографски елемент на техните изображения и вече са твърде

²² TAM I, 115, 4; A. G. KEEN, *Dynastic Lycia: A Political History of the Lycians and Their Relations with Foreign Powers, c. 545 – 362 BC*, Leiden – Boston – Köln: Brill 1998, 8.

²³ I.-XAVIER ADIEGO, *The Carian Language*, Leiden – Boston: Brill 2007, 236.

²⁴ CL. BRIXHE, *Zônè et Samothrace*, 142.

²⁵ J. D. BEAZLEY, *Attic Red-Figure Vase-Painters*. 2nd edition, Oxford 1963, 1187.

избледнели, срв. **Обр. 11** и **Обр. 12**. Що се отнася до останалите персонажи – единият вътре в помещението е китаред (**Обр. 12**), а другите извън него обирачат сцената и са обичайни фигури в античната вазопис – тази на наблюдателя и на прислужваща жена с поднос (**Обр. 11**). Дипинтите, тип етикети съгласно общоприетата класификация, са четири – три броя КОΑΣ съответно над женската фигура (**Обр.12**), Кастор и Полидевк (**Обр.13а, 13б**) и един КОМОΣ над китареда (**Обр. 12**).²⁶

След публикуването на гробничния инвентар от Башова могила през 1930 – 1931 г. от Ив. Велков²⁷ и отново през 1934 г. от Б. Филов²⁸ етикетът КОΑΣ е привлякъл вниманието още в началото на 50-те години – най-напред в публикация на А. Юри,²⁹ която прави паралел с дипинт от тиванския Кабирион, изписан несръчно два пъти ретроградно на кантарос (**Обр. 14**), а по-късно и на Дж. Бонфанте,³⁰ който препраща към Хезихиевото сведение, че КОΙΝΣ / ΚΟΝΣ означава жрец на Кабирите и очистиращ от убийство.³¹ Думата КОΑΣ не е включена в Дечевия корпус на тракийските езикови остатъци.³² Тук е мястото да се посочи, че в по-ново време мнозина български изследователи са се занимавали по един или

друг повод както с хидрията като артефакт, така и с надписите като послание – Михаил Лазаров,³³ Мария Рехо,³⁴ Никола Теодосиев,³⁵ Иван Маразов.³⁶

Интерпретирането на дипинтите КОΑΣ и КОМОΣ ги свързва с култа към Кабирите и със самотракийската религиозна проблематика благодарение на речника на Хезихий от VI в. от н.е., в който за лемата κοίης е дадено значение „жрец на Кабирите; този, който очисти убиец. Някои го произнасят κόης“. Както бе споменато, още Бонфанте свързва тази лексема с хидрията от Башова могила. Връзката е напълно защитима, тъй като формата κόης закономерно съответства на КОΑΣ в тракийския език от доелинистическия период – за него в този ранен етап е характерно номинативно окончание -ας за имената от м. р. като Γετας, Σευθας, Μελσας, Βυζας и т.н.³⁷

Трудността в изследването на култа към Кабирите е обусловена от оскъдните и/или късни литературни извори, както се случва и с други мистериални практики в античността, от липсата на достатъчно сигурни археологически данни или от тяхното различно тълкуване. Един от най-важните проблеми е доколко и как този култ е свързан със Самотракийските мистерии, самите те обект на множество проучвания и хипотези. При това, местоположението на острова е такова, че тук са съжителствали различни етноси и култури – тази на финикийци, пелазги, траки и гърци. Допълнително ус-

²⁶ Дипинтите днес почти не се четат. На приложените образи за удобство на читателя върху тях са поставени бели точки, за да ги очертаят по-контрастно.

²⁷ Ив. Велков. Могилни гробни находки от Дуванлий, *Известия на Българския археологически институт*, VI (1930) – 1931, 1 – 44.

²⁸ Б. Филов, Ив. Велков, В. Миков, *Надгробни могили при Дуванлий в Пловдивско*, София 1934 (= В. ФИЛОВ, IV. VELKOV, V. MIKOV, *Die Grabhügelnekropole bei Duwanlij in Südbulgarien*, Sofia 1934).

²⁹ A. D. URE, Koes, *The Journal of Hellenic Studies*, 71 (1951), 194 – 197.

³⁰ G. BONFANTE, A Note on the Samothracian Language, 101 – 109.

³¹ Hsch., s.v. κοίης: ἱερεὺς Καβείρων, ὁ καθαίρων φονέα. οἱ δὲ κόης.

³² D. DETSCHEW, *Die thrakischen Sprachreste*. 2. Auflage, Wien 1976.

³³ М. ЛАЗАРОВ, *Древногръцката рисувана керамика*, 122 – 125.

³⁴ М. РЕХО, Атическа рисувана керамика в тракийския погребален контекст. Наблюдения върху съдовете, открити в България, *Археология*, XXXI (1989), 2, 13 – 15.

³⁵ Н. ТЕОДОСИЕВ, Тракийски надписи от V – IV в. пр.н.е. Опит за проблематизация (част II), *Нумизматика*, XXV (1991), 3 – 4, 36 – 39.

³⁶ Ив. МАРАЗОВ, *Мистерии на Кабирите в Древна Тракия*, София 2011, 208 – 223.

³⁷ М. СЛАВОВА, Тракийски ли е типът ΣΕΥΘΑΣ / ΣΕΥΘΑ?, *Seminarium Thracicum*, 7, София 2011, 186 – 194.

ложнение създава и големият времеви отрязък, в който е съществувала религиозна обредност в Самотракийското светилище и през който тя неминуемо се е променяла, поглъщала и синкретизирала с нови вярвания и ритуали. Затова едно от най-важните предизвикателства пред изследователите е да бъдат идентифицирани в диахронен план най-древните култови практики и последвалите ги наслоявания и трансформации. Проблематиката е твърде сложна и върху нея са изписани толкова десетки страници, че не е възможно, а и нужно, да се представи във всичките ѝ аспекти в кратка статия, която се занимава с по-конкретен въпрос. За сметка на това бих искала да предложа една възможна интерпретация на разглежданите дипинти въз основа на археологическите находки, античните извори и по-важната вторична литература.³⁸

Първоначално култът към Кабирите е предгръцки локален хтоничен култ, оформил се окончателно през първата половина на I хил. пр.н.е. със светилища в северноегейския ареал, на границата между Европа и Предна Азия, а именно в Тива, на островите Самотраки, Лемнос и Имброс, в малоазийските полиси Пергам и Милет, като във всяко едно от тези свещени места с времето той е придобивал и специфични епихорични характеристики. Важно е да се отбележи, че името, с което гърците по места ги назовават, почти без изключение е Θεοὶ μεγάλοι, тъй като в гръцкия свят е обичайна практика, ако боговете са чужди, хтонични и различни от тези на олимпийския пантеон, да остават

³⁸ За следващите редове с кратък обзор на възникването, етапите и основната проблематика на култа към Кабирите и Самотракийските мистерии от множеството изследвания съм задължена преди всичко на J. N. BREMMER, *Initiation into the Mysteries of the Ancient World* (= Münchner Vorlesungen zu Antiken Welten, B.1), Berlin – Boston 2014 и M. DAUMAS, *De Thèbes à Lemnos et Samothrace : Remarques nouvelles sur le culte des Cabires, Topoi*, 12 – 13 (2005), 2, 851 – 881.

анонимни.³⁹ Що се отнася до приходящите външни почитатели на култа, те ги наричат Кабири, а специално Кабирите в Самотраки – Самотракийски богове. Общото е, че култът е хтоничен – от античните автори например знаем за две итифалически статуи на входа на светилището в Самотраки, дело на пелазгите, от които гърците се научили да ги правят,⁴⁰ а от археологическите разкопки – за наличието на жертвени ями ботроси, свързани с култа.⁴¹ Кабирите са обикновено двама – в Тива се наричат Κάβειρος и Παῖς, в Самотраки – Αἰοκερσοῦς и Κασμῖλος, като връзката помежду им се тълкува различно. Правдоподобно изглежда тя да е сходна на отношението Зевс – Ганимед и мистериалният аспект на култа да е свързан с инициация на младежите в света на възрастните – за това между другото свидетелстват стотиците фигури на младежи с наметки и пилоси в тиванския Кабирион.⁴² Култът е бил свързан с добива на желязна руда, с ковачеството и огъня (няколко аргумента – късната елинистическа иконография например представя Кабирите върху монети като рудари с чукове; в Самотракийските мистерии посветените получават железен пръстен; остров Лемнос е седалище на Хефест и лемноските Кабири са негови братя или синове и пр.). Към тези две божества обаче в почти всяко от посочените по-горе култови места се прибавя или почита наблизко и една женска богиня – било Δημήτηρ Καβίρεια (Тива), било Ἀθηναῖα (Милет), било Μήτηρ βασιλεία (Пергам), така че всъщност се получава божеска триада.

Към тези общи характеристики в култа на о. Самотраки поради местоположението и трудния достъп до бреговете му се добавя

³⁹ J. N. BREMMER, *Initiation into the Mysteries*, 34.

⁴⁰ Hdt. 2.51.

⁴¹ M. DAUMAS, *De Thèbes à Lemnos et Samothrace*, 870; J. N. BREMMER, *Initiation into the Mysteries*, 26.

⁴² M. DAUMAS, *De Thèbes à Lemnos et Samothrace*, 856.

нов щрих, за който чуваме намек най-напред от Аристофан през 422 г. пр.н.е. в комедията *Мира* – че самотракийските богове пазели мореплавателите от гибел.⁴³ Схолиастът на *Аргонавтика* на Аполоний Родоски даже пояснява, че посветените в мистериите на о. Самотраки получавали пурпурна панделка, която ги пази от корабкрушение подобно на талисман.⁴⁴ Този специфичен аспект на култа, свързан с избавление от опасности, е причина Великите богове на о. Самотраки да започнат да се идентифицират и привиждат като гръцките Диоскури. Диоскурите като елински божества и митологически персонажи са били особено подходящи за този синкретизъм най-малко поради четири причини:

Заради естествената двойка, която те представляват като братя и която напомня на двойката Κάβειρος / Παῖς.

Заради това че образуват естествена триада със сестра си Елена подобно на триадите, които наблюдаваме в светилищата на Кабирите.

Заради образа им на конници воители, който може да ги сближи с инициационните практики във всяко маскулинно ориентирано аристократично общество.

Заради функцията им на спасители в битки и опасности и способността бързо да се придвижват, така че да пазят корабите от бури и мълнии, за което свидетелства още XXXIII *Омиров химн към Диоскурите* – Σωτῆρες ὀκυλῶρων νεῶν, т.е. „спасители на бързоходните кораби“⁴⁵, в това число и спасители от т.нар. огньовете на Св. Елмо – електрически феномен, който се получава при голямо напрежение на електрическото поле в атмосферата и обикновено се проявява като светеща плазма по остри върхове на високи предмети като мачти. Последното наблюдение

ние е особено интересно, защото явно прави връзка между огъня и искрите на ковашката наковалня при обработката на желязото, от една страна, и морето, от друга, а би могло да хвърли светлина и върху двете звезди, които придружават образите на Диоскурите – според оригиналното досещане на Мишел Дома те биха могли да се схванат не като звезди, а като искри.⁴⁶

Следващият етап на елинизация на Кабиричния култ би трябвало да се постави по всяка вероятност на границата между V и IV в. пр.н.е. и се състои първо в, да го наречем, „елевзиниране“ на островните мистерии, т.е. в организирането им по подобие на Елевзинските мистерии заради тесните връзки на Атина с трите северноегейски острова (Самотраки, Имброс и Лесбос), и малко по-късно – в „македонизиране“, т.е. в ангажирането и намесата на македонския двор в лицето на Филип II и останалите македонски владетели в неговото популяризиране и утвърждаване. Последният процес е късен и страничен за проблема, с който се занимаваме, макар че е интересен, защото тъкмо с този елинистически етап от религиозната практика в Самотраки са свързани множеството храмове на Самотракийските богове в понтийските колонии и в Севтополис.⁴⁷

Но да се върнем към дипинта КОΑΣ, изрисуван върху трите божески персонажа – женската фигура и Диоскурите. Той би могъл успешно да осветли тъкмо най-първия и най-ранен етап на елинизация на култа на Кабирите, но не като свидетелство за синкретизъм, а по-скоро като своеобразно послание към зрителя изобразените фигури да се разподобят и да не се схващат като Диоскурите и Елена, а

⁴⁶ M. DAUMAS. De Thèbes à Lemnos et Samothrace, 863.

⁴⁷ Последно за култа към Самотракийските богове в Севтополис през елинистическата епоха вж. у М. Чичикова, К. Димитров, Севтополис – градът на Севт III, София 2016, 101 – 104.

⁴³ Ar. Pax, 276 – 279.

⁴⁴ Sch. in A.R. 1.916 – 918.

⁴⁵ h. Diosc. 6 – 7.

зад тях да се видят изконните Кабирически божества с жрец, наричан *κόας*.

Що се отнася до дипинта КОМОС над китареда, пред нас е гръцко име, изписано на предевклидовата староатическа азбука без омега. Това е или апелатив в значение на „весел кортеж“, или собственото име *Κόμος* на сатир от свитата на Дионис. И в двата случая е възможно да го интерпретираме като маркер за празничната атмосфера след мистериалната част на Кабирическия култ, а и на всеки религиозен празник, когато с танци, музика и вино посветените са отбелязвали новото си качество на инициирани, а адептите на съответния култ – празника на бога.⁴⁸

Можем да предположим, че хидрията е изработена в атинско ателие специално за пазара на северното егейско крайбрежие, където такива съдове са се търсели. Типът на съда „хидрия“ би могъл да се свърже с лустрационните ритуали в началото на мистериалната церемония, а гръцката изобразителна матрица на *Теоксения* на Диоскурите и Елена да бъде схваната като готов шаблон, снабден обаче с пояснителни етикети, удовлетворяващи вкуса на купувач, адепт на предгръцкия неелинизиран култ на Кабирите. Тъкмо заради това сцената е видяна през погледа на този евентуален местен клиент. Нарочните етикети преформатират елинско-олимпийското визуално послание на *Теоксенията* в образната парадигма на по-стария предгръцки хтоничен култ към Кабирите. В гроба на покойника от Башова могила хидрията е положена като важен знак за неговата обвързаност тъкмо с въпросния култ, но разбира се и като предмет на лукса, символизиращ високия му социален статус. В този смисъл въпросните дипинти биха могли да се мислят като своеобразни медиатори между две културни пространства и като визуален знак за превключване от кода на елинско-олимпийското към този на пред-

гръцко-хтоничното. Дипинтите са тези, които видоизменят образите и ги натоварват с друга семантика, предназначена за друга публика.

И накрая, един паралел с произведението на античната пластика (**Обр. 15**). Става дума за паметник, открит през 1823 г. в Рим до вратата „Св. Себастиан“ (античната *Porta Appia*) и известен на всички антиквари като *Мрамора на графиня дьо Шабле*. Той веднага е изложен в галерията на Ватикана, но няколко години по-късно е изтеглен по религиозни съображения. Занесен е в депото на двореца, където днес не е възможно да се види. Представлява трилика херма с изображения на трите велики Кабирически божества Аксиокерсос, Аксиокерса и Кадмилос в иконографската матрица на стария итифалически Дионис, Персефона и Хермес. Обаче това, което прави паметника точно толкова ценен, колкото един двуезичен надпис, е фактът, че в краката на трите божества върху базата са добавени в релеф гръцките божества, които отговарят на Кабирическите: Аполон е поставен при Аксиокерсос, Афродита – при Аксиокерса, а Хермес – при Кадмилос. Хермата е висока около 50 см и по всяка вероятност представлява сувенир, подобно на хидрията от Башова могила, от инициация в Самотракийските мистерии и е предназначена да бъде поставяна в някакъв вид ниша, *sacellum*, в дома на посветения.⁴⁹ За нас ценността на мрамора се състои в хубавия паралел, който може да се направи между неговото пластично и разгледаното от нас графично-визуално двуезичие на хидрията от Башова могила.

⁴⁹ FR. CREUZER, *Religions de l'antiquité, considérées principalement dans leurs formes symboliques et mythologiques*. Traduit de l'allemand par J. D. Guigniaut. Tome deuxième, troisième partie, Paris 1849, 1087 – 1088.

https://books.google.bg/books?id=1QEUA AAAQAAJ&pg=PA1025&dq=religions+de+1%27Antiquite+Creuzer&hl=en&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=religions%20de%201%27Antiquite%20Creuzer&f=false (посетена на 17.02.2017)

⁴⁸ J. N. BREMMER, *Initiation into the Mysteries*, 40 – 41.

Така и четирите разгледани лаконични надписа върху съдове от могилния некропол при Дуванлии – Хипомакс, Дадалеме, *коас* и *комос* се оказват важно свидетелство както за писмената практика в Тракия през тази ранна епоха, така и за динамиката в трако-гръцките контакти през V в. пр.н.е.

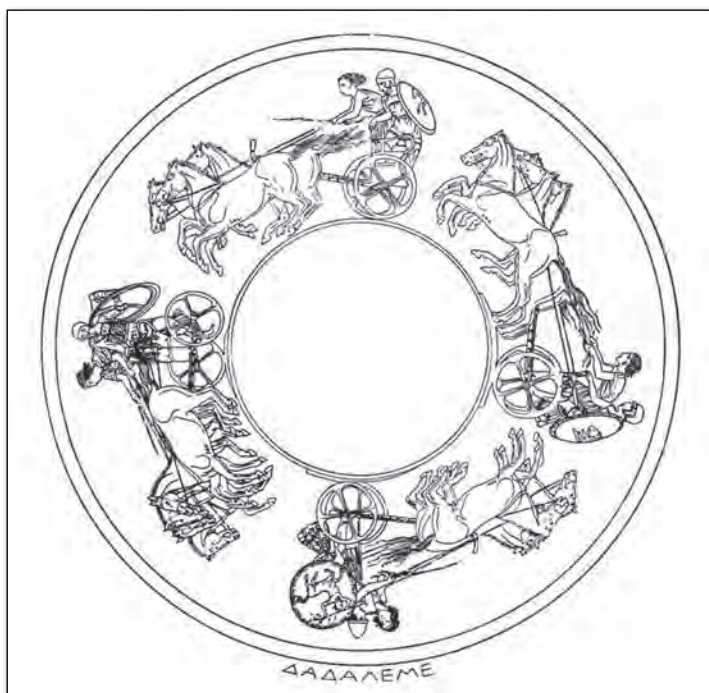
Съкращения

- AVI:** Attic Vase Inscriptions /
Attische Vaseninschriften
<https://avi.unibas.ch/DB/searchform.html>
(посетена на 2.02.2017).
- CARC:** Classical Art Research Centre.
University of Oxford.
<http://www.beazley.ox.ac.uk/xdb/ASP/default.asp> (посетена на 2.02.2017).
- CAVI:** *A Corpus of Attic Vase Inscriptions.*
Preliminary Edition. Ed. H. Immerwahr. 2009.
<https://avi.unibas.ch/images/pdf/InscriptionsJanuary2009.pdf> (посетена на 2.02.2017).
- DAGR** Ch. V. Daremberg, E. Saglio, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines, d'après les textes et les monuments.* Tome première, deuxième partie, Paris 1873.
- IGBulg:** *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae.*
Vol. I^o. Ed. G. Mihailov. Serdicae, 1972.
- PHI:** Packard Humanities Institute. Searchable Greek Inscriptions. <http://epigraphy.packhum.org/> (посетена на 2.02.2017).
- TAM:** *Tituli Asiae Minoris lingua Lycia conscripti.*
Ed. E. Kalinka, R. Heberdey, H. Kiepert.
Vindobonae: In aedibus Alfredi Hoelderi, 1901.

Обр. 1. Чернофирнисова паничка от Кукова могила, първа половина на V в. пр.н.е. (с любезното съдействие на РАМ – Пловдив).

Обр. 2. Графитото ΠΠΟΜΑΧΣ на дъното на чернофирнисова паничка от Кукова могила (с любезното съдействие на РАМ – Пловдив).

Обр. 3. Рисунка на сребърната фиала с позлата от Башова могила, втората половина на V в. пр.н.е. Надписът ΔΑΔΑΛΕΜΕ е гравирен от външната страна успоредно на устието (Е-библиотека на ИИИ, № 271).

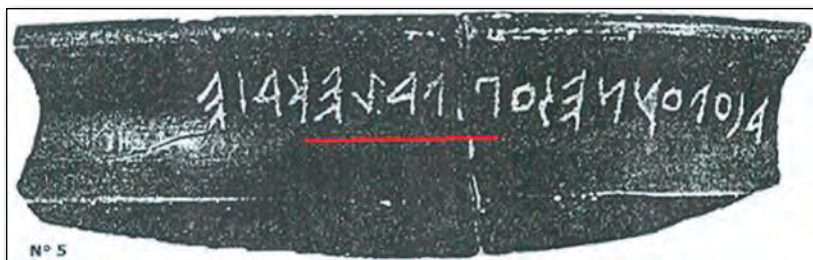
Обр. 4. Рисунка на сребърен киликс с позлата от Башова могила, втората половина на V в. пр.н.е. Надписът ΔΑΔΑΛΕΜΕ е гравирен от външната страна успоредно на устието (Е-библиотека на ИИИ, № 267).

Обр. 5. Сребърен ритон от Башова могила, втората половина на V в. пр.н.е. Надписът ΔΑΔΑΛΕΜΕ е гравирен от вътрешната страна успоредно на устието (с любезното съдействие на РАМ – Пловдив).

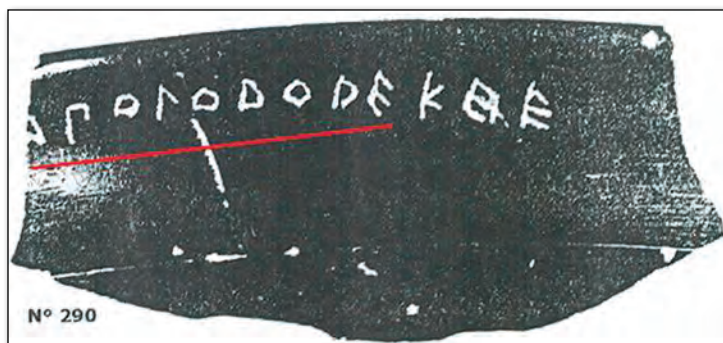

Обр. 6. Сребърна каничка от Башова могила, втората половина на V в. пр.н.е. Надписът е гравирен хоризонтално от външната страна на шийката (с любезното съдействие на РАМ – Пловдив).

Обр. 7. Чернофирнисова паничка от Месамбрия-Зони с ретрограден надпис от VI в. пр.н.е. Αβολο Υνεσο Πιλαιε καιε = Ηα Αποлон Юнесο Πιлайε посвети (по Brixhe 2006, 123, фиг. 1).

Обр. 8. Чернофирнисова паничка от Месамбрия-Зони с надпис от VI в. пр.н.е. Απολοδορε καιε = Απολοδορε посвети (по Brixhe 2006, 123, фиг. 1).

Обр. 9. Златен пръстен от с. Езерово, Първомайско, с надпис на тракийски език, започващ с ΡΟΛΙΣΤΕΝΕ (V в. пр.н.е.).

Обр. 10. Червенофигурна хидрия от Башова могила от втората половина на V в. пр.н.е. (с любезното съдействие на РАМ – Пловдив)

Обр. 11. Рисунка на Теоксения на Диоскурите, изрисувана върху раменете на червенофигурната хидрия от Башова могила, втората половина на V в. пр.н.е. (по Филов 1934, обр. 95).

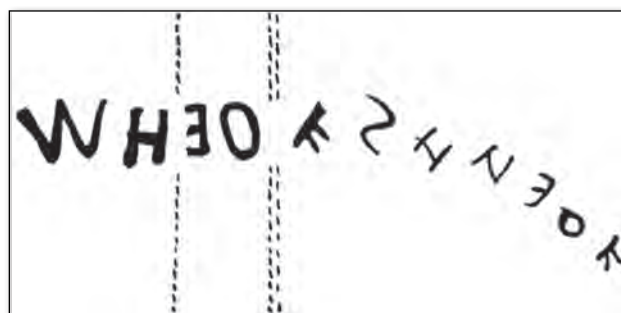
Обр. 12. Лектистерниум за Диоскурите с китаред вляво и Елена (?) вдясно. Червенофигурна хидрия от Башова могила, втората половина на V в. пр.н.е. (Е-библиотека на ИИИИ, № 298).

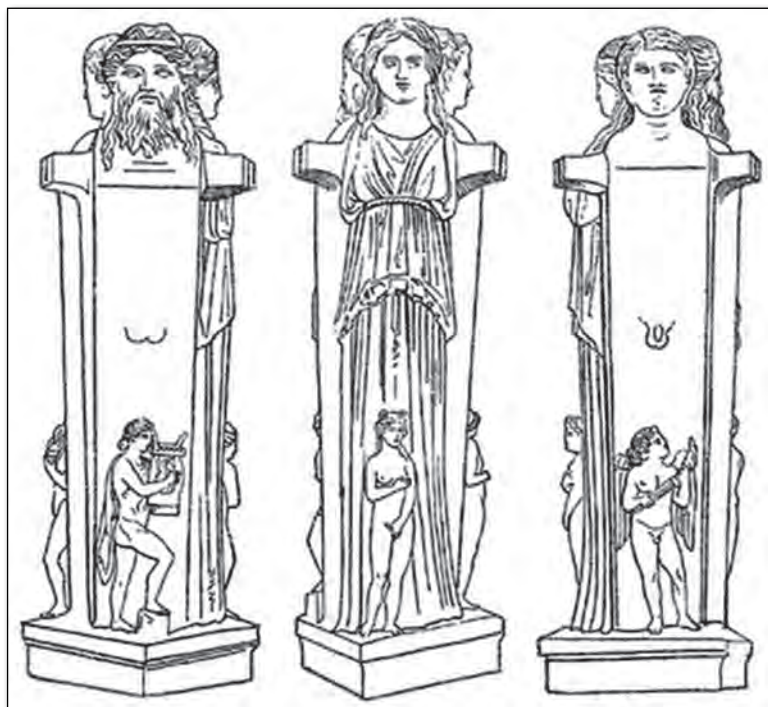
Обр. 13а. Единият от Диоскурите, вляво от помещението с лектистерниума. Червенофигурна хидрия от Башова могила, втората половина на V в. пр.н.е. (Е-библиотека на ИИИИ, № 298).

Обр. 13б. Вторият от Диоскурите, вдясно от помещението с лектистерниума. Червенофигурна хидрия от Башова могила, втората половина на V в. пр.н.е. (Е-библиотека на ИИИ, № 298).

Обр. 14. Графито с ретрограден надпис върху кантарос от тиванския Кабирион, средата на V в. пр.н.е. (по Ure 1951, 195, фиг. 2).

Обр. 15. Мраморите на графиня Шабле (по DAGR, 1873, 761, фиг. 902, 903, 904).

OBSERVATIONS ON THE INSCRIPTIONS FROM THE MOUND NECROPOLIS OF DUVANLII AND THEIR SOCIO-CULTURAL CONTEXT

Mirena Slavova

Abstract: *The article studies the inscriptions found on various vases in the tombs of the famous necropolis near Duvanlii (Thrace, Bulgaria). Based on interpretation of otherwise short letter complexes, it aims to seek a broader socio-cultural context of their function and thus to shed light on the Thracian (written) culture.*

After clarification of the reading of the graffito ΠΠΠΟΜΑΧΣ from Kukuva mogila, the study discusses some 'external' aspects of the inscriptions ΔΑΔΑΛΕΜΕ, ΚΟΑΣ, and ΚΟΜΟΣ, such as: who their potential authors are, what their purpose is, what the coexistence of inscriptions in ancient Greek and Thracian language entails, and what the cultural and political context of the use of pre-Euclidian Attic alphabet is. Special attention is given to contextualizing this set of inscriptions among the manifestations of graphic culture in other parts of the Thracian linguistic territory (Ezerovo, Zone, and Samothrace) and to drawing conclusions about the dynamics of the Thracian-Greek contacts in this area of Thrace during the V century BC.

Key words: *Attic red-figure vases, mound necropolis of Duvanlii (Thrace), early Attic writing ΠΠΠΟΜΑΧΣ, Thracian words ΚΟΑΣ and ΔΑΔΑΛΕΜΕ, Great Gods of Samothrace.*